

FALUSIAK A KÖZÉPOSZTÁLYBAN¹

H AZÁNK TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉBEN az 1942. esztendő egy-kor minden bizonnyal fontos határkönek fogják tekinteni. Társadalmi szempontból ugyanis ebben az évben igen jelentős folyamat indul meg: egyszerre hatszáz falusi származású, tehetséges szegény tanuló jut olyan lehetőséghez, melynek birtokában minden anyagi megerőltetés nélkül elvégezheti középiskolai, később pedig talán főiskolai tanulmányait is. Az elmúlt év folyamán a magyar közoktatásügyi kormányzat magáévá tette a sárospataki ref. főgimnáziumnak a tehetséges falusi gyermekek továbbtanulását célzó kezdeményezését. Ennek következtében az 1942—43. iskolai évtől kezdve intézményesen, a közoktatásügyi minisztériumból irányított egységes elgondolás szerint fogják biztosítani a szegénysorsú, tehetséges falusi gyermekek továbbtanulását. A szervezéssel fokozatosan haladva, a tervezetnek megfelelően pár év múlva széles e hazában mindenütt, a falusi származású tehetségek egymást követő nemzedékeit fogják a középiskolák állami és társadalmi költségen felnevelni.

A gondolat hosszú utat tett meg, amíg az itt ismertetett megvalósulásig eljutott. Széchenyitől kezdve úgyszólván minden nagyobb nemzetnevelőnk elméjében felmerült egyszer-másszor. Azonban sorsdöntő jelentőségét és gyakorlati megvalósulását csak az első világháború után kezdték hangsúlyozni. A megvalósítás érdekében annakidején Szabó Dezső indított harcot, cikkekben, tanulmányokban és regényekben mutatva rá a magyar paraszti rétegek felemelésének a magyar jövő szempontjából való nagy fontosságára. Az elhallgatás, lekicsinylés, gúny és más hasonló jellegű fogadtatás ellenére a gondolat egyre nagyobb tért nyert s egy évtized múlva már a magyar szellemi élet legnagyobb tekintélyű vezetői állottak ki mellette. De a magyar középosztály nagy tömegei és az állami életünket irányító felsőbb társadalmi rétegek a kérdés igazi megismerésétől és a gyakorlati megoldás akarásától még mindig nagyon messze voltak. A gondolat további győzelmes haladása szoros összefüggésben volt Szekfű Gyula „Három nemzedék” c. munkájának harmadik kiadásával, melynek utolsó részében a nagytekintélyű szerző határozottan állást foglalt a földreform, a magyar parasztság sorsdöntő jelentősége és felemelésének parancsoló szükségessége mellett. A nagy példányszámban olvasott könyv megállapításai, valamint a könyv szerzőjének szerkesztése alatt megjelenő Magyar Szemlében közölt hasonló irányú tanulmányok és végül, de nem utolsó sorban, az ifjabb nemzedék bátor vezetőinek megnyilatkozásai a magyar parasztság felemelésére irányuló eszmék fontosságát olyan körökben is elismertették, ahol addig Szabó Dezsőről és gondolatairól tudni sem akartak. Ettől kezdve a parasztszármazású tehetséges gyermekek továbbtanulásának gyakorlati biztosítása is egyre inkább az érdeklődés előterébe került. Így indult meg 1935-ben a sárospataki ref. gimnázium zajtalan és céltudatos munkája, az „első gimnáziumba jövő szegény, de tehetséges gyermekek felsegélyezésére”. A pataki gimnázium kezdeményezését régi hagyományokra támaszkodva, más református középiskolák is támogatták s a mozgalom évről-évre több hívet hódított magának. Végülis eljutott a hivatalos közoktatásügyi kormányzatig, mely azzal ismerte el a megindított mozgalom egyetemes magyar jelentőségét, hogy intézményesen biztosította annak az egész országban való megvalósítását.

Most, hogy a gondolat a gyakorlati megvalósulás állapotába jutott, itt az ideje a további fejlemények és várható következmények sokszínű lehetőségével való foglalkozásnak. Mi lesz a várható következménye a nagyobb tömegű falusi származású magyar tehetségek előrejutásának és a magyar középosztályban való elhelyezkedésének? Vájjon teljesülnek-e azok a remé-

¹ A szerző, aki székely származású, elsősorban az ő szűkebb hazája viszonyainak ismeretében írta meg fenti tanulmányát.

nyek, melyeket a gondolat felvetői beléjük vetettek és ők, az ilyenmódon középosztályba jutottak, megfelelnek-e a hozzájuk fűzött várakozásnak? Vájjon a magyar középosztály más társadalmi osztályból és más fajtából származó rétegei milyen fogadtatásban részesítik őket?

E kérdéseket most már fel kell vetniök mindazoknak, akik a falusi származású magyar tehetségek középosztályba való beilleszkedését szívükön viselik. A felvetett kérdésekre pedig minél előbb meg kell találni a valószínű feleletet, mert különben a most meginduló társadalmi folyamat igen sok fájdalmas meglepetést, csalódást, sőt esetleg veszedelmes társadalmi megrázkódásokat okozhat. A feleletnél főleg három főkérdést kell tekintetbe vennünk:

1. Mit várnak általában a gondolat felvetői és támogatói a középosztályba jutó falusi származású magyar tehetségektől? 2. Melyek azok az értékek, azok az új tényezők, amelyeket a falusi származású tehetségek magukkal hoznak? 3. Milyen lehetőségek vannak a falusi származású tehetségek hozta értékek érvényesítésére a mai magyar társadalomban?

1. Az első kérdésre felelve megállapíthatjuk, hogy a falusi származású magyar tehetségekről általában a magyar középosztály felfrissítését várják. Körülbelül ez az az általános várakozás, amellyel legtöbben a falusi származásúak elé tekintenek. De természetesen az általános megállapítás mögött a különféle meglátások színes változata ismerhető fel. Egyik ilyen fontos meglátás, amelyben Szabó Dezsőtől Szekfű Gyuláig a legnagyobbak is megegyeznek, a magyar középosztály faji felfrissítésének parancsoló szükségére utal. A különféle elemekből alakult és gyakran túlnyomóan idegen származású magyar középosztály a fenti meglátás szerint csak úgy tudja hivatását teljesíteni, ha ősi magyar származású és lehetőleg egyre nagyobb számú új rétegekkel erősödik meg. Középosztályunk némely nem magyar származású egyedei ugyanis gyakran nagyon sok magyar kérdésben nyugtalanító és a magyar érdekeket veszélyeztető magatartást tanúsítanak. Néha teljesen ösztönszerűen, néha tudatosan igazodnak ama szellemiséghez, mely eredeti fajiságukra jellemző s mely a magyartól természetszerűleg különbözik. Gondoljunk csak a nemzetiségi kérdésre és annak annyira nehéz megoldási kísérleteire. Számtalan megfigyelés és tapasztalat bizonyítja, hogy egy régi magyar származású szakember egész másképpen gondolkodik és cselekszik nemzetiségi viszonylatban, mint pl. egy frissen asszimilálódott új magyar. Szekfű Gyula ezzel kapcsolatosan egyik cikkében egyenesen azt írja, hogy ha tőle függne, ő ilyen új magyarokra nem bírna nagyobb felelősséggel járó és a nemzetiségek sorsára befolyással bíró vezetőállást. A Szekfűéhez hasonló vélekedést olvashatunk másoktól is, akik írásaikban rámutatnak arra a kockázatra, melyet a vezetőhelyen lévő, új asszimiláltak jelentenek magyarságunkra nézve, különösen ma, a disszimiláció és új nacionalizmus korában.

Mások a magyar középosztály felfrissítésének szükségességét társadalmi és -életteni szempontból tartják kívánatosnak. Ezek főleg arra gondolnak, hogy a magyar középosztály s annak első-sorban a felső, úgynevezett vezetőrétege egy életteni és szellemi szempontból egyaránt kifáradt társadalmi osztályból került ki. A magyar középosztály eme tagjai igen gyakran testileg is messze elmaradnak a falu egészséges, izmos lakói mögött; szellemi téren pedig csekély érdeklődéssel vagy teljes igénytelenséggel jelentkeznek. Idegesek, folyton unatkoznak, a dolgok lényegétől és a mélybepillantástól irtóznak. Életformájukat igen gyakran a fizikai és életteni fáradtság, jobban mondva kifáradtság határozza meg. Velük szemben a falusi földműves vagy munkás kisiparos rétegekből származó értelmiségiek frissek, testileg és lelkileg erősebbek, szellemi érdeklődésük összehasonlíthatatlanul mélyebb és egyetemlegesebb. Így, ha nagyobb számban kerülnek be a középosztályba, ezt sok helyen új társadalmi és életteni erőkkel frissítik fel.

Vannak olyanok is, akik a falusi származású értelmiségiektől a magyar középosztály erkölcsi színvonalának emelkedését várják. Ezek szerint a magyar középosztály számos rétege erkölcsileg

mélyen alatta van a falunak. A középosztálybeliek érzéki életében pl. sok túlfinomult, természetellenes vonás figyelhető meg; néhol olyan bűnökbe süllyedtek — pl. homosexualitas stb. — amelyek a falvak népénél nem találhatók meg. A falusi embernek a maga egyszerű életformájában sokkal több érzéke van az erkölcsös, természetes élet iránt, mint a középosztály tagjainak. Ha tehát a falusi származású értelmiségiek száma a középosztályban megnövekedik, e folyamat magával hozza a középosztály erkölcsi színvonalának emelkedését is.

A fentiekben összefoglalt várakozással szemben most már az a feladat, hogy állapítsuk meg: vajjon a falusi földművesrétegből származó új középosztálybeli azt hozza-e magával, amit várnak tőle? Vagy másképpen fogalmazva a kérdést: mi az, amit e rétegből származó új értelmiségiek általában magukkal hoznak s miben különböznek ezek az új tulajdonságok a középosztály más eredetű tagjainak szokásaitól, tulajdonságaitól és általános magatartásuktól?

2. § második csoportba tartozó kérdésekre éppen nem könnyű a felelet és a dolog természeténél fogva nem is lehet teljes. A nehézség főleg ott jelentkezik, mikor arra a kérdésre keresünk feleletet: adott esetben mi a különbség egy falusi származású és egy más rétegből való középosztálybeli ember magatartása között? Nehéz ezt a különbséget úgy megállapítani, hogy a megállapítás a falusi származásúak többségére jellemző legyen. Sok száz ilyen megfigyelésre lenne szükség különféle iskolákban, hivatalokban, különféle foglalkozás közepette. E sorok írója maga is székely földművesrétegből származván, szinte évtizedek óta figyeli a hasonló származásúak magatartását. Középről volt alkalma megfigyelni a faluból jövő gimnázista tanulókat, egyetemi hallgatókat, valamint a különféle foglalkozású, szintén faluból származó értelmiségieket. A megfigyelték között volt két orvos, két ügyvéd, három tanár, két lelkész, három tanító, egy mérnök és egy jegyző. Hallomásból és mások elbeszéléseiből ismer körülbelül ugyanannyi hasonlóan falusi származású értelmiségit. A továbbiakban e megfigyelések és gyakori személyes töprengései alapján próbálja összefoglalni a falusi származású középosztálybeliek szerinte általánosnak mondható tulajdonságait és jellemvonásait. Előrebocsátja, hogy megállapításai természetesen nem igényelhetnek teljességet, azaz sok olyan eset lehet, amikor az itt felsorakoztatott jellemző sajátságok nem találhatók meg egyik vagy másik falusi származású értelmiséginél. Ami magától értetődik, lévén végeredményben minden ember külön egyéniség. Ez azonban nem zárja ki a nagy általánosságban jellemző, azonos tulajdonságok megállapításának lehetőségét.

Ha most arra gondolunk, amit általában a falusi származású magyar értelmiségiektől várnak, akkor a megfigyelések alapján megállapíthatjuk, hogy ezek az új középosztálybeliek valóban rendelkeznek azokkal a lehetőségekkel, amelyekből kedvező feltételek mellett kialakulhatnak a magyar középosztály felfrissülésének új tényezői. A magyar földművesrétegből származó értelmiségiek 99 százalékban származásukig tiszta magyarok. A falvak lakói sokkal kevésbé keveredtek, mint az értelmiségiek. A parasztszármazású értelmiségiek ösztöneikben, gondolkozásmódjukban és szellemiségükben kétségtelenül magyarok. Ám e tulajdonságok tudatosodása, fejlődése és megtartása nevelésüktől és környezetüktől függ. A középiskolai nevelésnek és a későbbi társadalmi környezetnek döntő hatása van. Megértő és támogató tanárok nélkül a falusi származású középiskolás diák lassankint hasonulni fog a többséget kitevő, középosztályból való tanuló társaihoz. Sajnos, itt nemcsak a ruházatban és szokásban való hasonulásról van szó, hanem sokszor a gondolkozásmód megváltozásáról is. Ha falusi származású középiskolás tanuló előtt nem tesz idejében tudatossá azt, hogy az ő tisztább magyarsága, népdal iránti szeretete stb. különleges magyar érték, akkor ő

természetszerűleg azt fogja értékesnek találni, amit az osztály és tanuló-társainak többsége annak tekint. A sok idegen származású mellett a maga tiszta magyar eredetét hátránynak, sőt valami alacsonyabb értékűnek érezheti, nem is beszélve arról, hogy a faluból hozott ősi dalokat csakhamar szívesen cseréli fel az „úri népdalokkal“. Később a kedvezőtlen társadalmi környezet ugyanilyen hatást gyakorolhat a már hivatáskörében élő falusi származású egyénre. A megfelelő társaság és környezet viszont hatalmas erővel tudatosíthatja faji adottságait. Ahhoz tehát, hogy a falusi származású értelmiségiek beváltsák a hozzájuk fűzött és a magyar középosztály faji fel-frissülésével kapcsolatos reménységeket, okos, megfelelő középiskolai nevelés, később pedig hasonlóan megfelelő társadalmi környezet szükséges.

Nagyjában ugyanez a feltétele a másik két várakozás teljesülésének is. A falusi származású értelmiségiek akkor fogják a magyar középosztályt társadalmi, élettani és erkölcsi szempontból felfrissítem, ha középiskolai nevelésük és később alkalmas környezetük felkészíti őket e szerepre. Láttam már sok olyan falusi származású értelmiségit, aki testileg visszamaradt a fejlődésben. Gyakran azért, mert a faluból, mint az egészségesebb élet gyökerétől kiszakadva, városi életében elhanyagolta a testfejlesztés elemi szabályait. Viszont élettani ereje és erkölcsi érzéke még ilyen esetben is töretlen maradt. Az élettani tényezők fontossága leginkább a falusi származású értelmiségiek gyermekeinél látszik: megfigyelések egész sora bizonyítja, hogy ezek életerős, egészséges, túlnyomórészt igen tehetséges gyermekek. A második nemzedékben legnagyobb ritkaság a testi vagy szellemi fejletlenség.

Végeredményben azt lehet mondani, hogy a faluból jövő értelmiségiek legtöbbször valóban megfelelnek annak a várakozásnak, mely mögött a magyar középosztály faji, élettani és erkölcsi felfrissülésének mélyen érzett szükségessége rejtőzik. E megállapításnak látszólag ellentmond az a kétségtelen tény, hogy a falusi származásúak magyar faji értékei rossz nevelési és környezeti viszonyok miatt néha nem tudatosodnak és így hosszú időre, gyakran egy egész életre elkallódhatnak. Ilyen esetek azonban főleg 1930 előtt fordultak elő. Az utóbbi 10—12 év alatt azonban annyira egyetemes magyar felismerés lett a magyar parasztság nagy faji és nemzeti értéke, hogy ma már és belátható időn belül a jövőben sem igen lehet elképzelni olyan falusi származású értelmiségit, akiben előbb-utóbb, még a rossz nevelők és kedvezőtlen környezet ellenére is ne válnék tudatossá sajátos magyar faji értéke.

A faluból származó értelmiségiek azonban nemcsak az eddig látott nívót hozták magukkal. A faji, élettani és társadalmi felfrissülés tényezőin túl, legtöbb falusi származású középosztálybelinél olyan lelki és szellemi sajátságokat figyelhetünk meg, amelyek a legnagyobb mértékben érdeklik a szellemi és társadalmi folyamatok kutatóit. Egyik ilyen érdekes lelki sajátosság az a — nm magyar középosztályban egyre ritkább — szemlélet, ahogyan a falusi származású értelmiségiek többsége a munkát és hivatást tekinti. Akár mérnök, akár orvos, tanár vagy jegyző az illető, a maga helyén és hivatásában rendszerint feltűnően lelkiismeretes, komoly és kitartó munkát végez. Ha egyszer valaminek nekifog, azt szinte beteges pontossággal, kínos aprólékosággal és mélységes felelősségtudattal igyekszik elvégezni. A sietős, kapkodó és felületes eljárástól irtózik, inkább kétszeres időt fordít valamely munka elvégzésére, csak hogy az alapos legyen. Gyakran valóban kétszer akkora munkát végez, mint amennyit az illető feladat elvégzésére a középosztályból származó kartársa szükségesnek lát. Ezt az érdekes magatartást nem egyszer megfigyeltem különféle foglalkozású falusi származású értelmiségieknél. Magyarázata minden bizonnyal a falusi ember életfor-

májában és a munkáról való felfogásában keresendő. A falu lakói az év legnagyobb részében állandó, megfeszített, komoly munkával dolgoznak. Minden felületességtől óvakodnak, mert az a munka, amit sietősen, felületesen, ímmel-ámmal végeznek, megbosszulja magát. Ha a szénát nem szárítják jól meg, télen megrothad a szénapadláson. A felületesen szántott földben a gabonát gyakran elfojtja a sokféle burján, a tövises giz-gaznövény. Azonkívül rettentő szégyen mások előtt. Hasonló az eset más munkálatnál is. Ennek következtében a falusi ember csak a jól folytatott, alapos és lelkiismeretes odaadással végzett munkát becsüli. De ezt aztán mindennél többre tartja. Lehet valamelyik szomszédjával vagy ismerősével haragban is, de ha az jó és gondos gazda, — ami egyértelmű az állandó, lelkiismeretes munkálkodással — ezt a tényt mindig értékeli. Ellenben lenézi, semminek tekinti a felületesen dolgozó vagy éppen lusta embert. Ezt a gondolkozást és szemléletet hozza magával a legtöbb falusi származású értelmiségi, noha ismerősei gyakran azzal engedik útnak a faluból, hogy jobb lesz, ha tanul, mert akkor kevesebbet kell dolgoznia.

A középosztályba került falusi származású értelmiségiek másik jellemző sajátága a nehézkesség. Ez valamilyen formában szinte kivétel nélkül minden falusi származású értelmiséginél megtalálható. Sokan azt hiszik, hogy ez egyszerűen csak modortalanság, mely az úri környezet és a gyermekszoba hiányából származik. E magyarázatot egy pár, valóban szinte általános megfigyeléssel szokták indokolni. Ilyen pl. a társadalmi érintkezésben való merevség, a megszokott udvariassági formák nem ismerése, elutasítása vagy teljes semmibevétele stb. Az úgynevezett úri származásúak ezeket a gyakran megfigyelhető jelenségeket röviden és velősen parasztságnak és a jólneveltség hiányának tekintik. Pedig e jelenségek magyarázata nem ilyen egyszerű. Hiszen gyakran találkozunk pompásan forgolódo, remek modorú paraszt-származású értelmiségiekkel. Ezek modorban kifogástalanok, de nehézkességük valamilyen más formában feltétlenül megnyilvánul. Ugyancsak elég gyakori, sőt az utóbbi időben egyre gyakoribb az olyan eset, mikor kitünő, úri családból származó és gyermekszobában nevelt úrfiak vagy felnőttek tűnnek fel elbírhatatlan szemtelenségükkel és modortalanságukkal.

Azt hiszem, a falusi származású értelmiségiek nagyrészenek nehézkessége és gyakori modortalansága csöppet sem egyszerű lelki folyamatokból származik. Egyik ilyen folyamat kétségtelenül a bizonytalanság és bizalmatlanság érzetéből fakad. A falusi társadalomból kilépő és a középosztályba került „homo novus” bizonytalanul lépked a számára ismeretlen talajon. Ismeretlen a talaj, ismeretlenek az emberek; szinte minden lépésnél vigyáznia kell, nehogy elmerüljön. Aki valaha járt mocsaras, stüppedékes talajon, az tudja, milyen figyelemmel, aggódó és bizonytalan érzésekkel van tele az ember ilyenkor. Nincs ideje a mögötte vagy előtte járóval beszélgetni; csak a talajra vigyáz, szeme összeszűkül, homlokán ráncok képződnek, arcára a mogorvaság telepedik. Ilyen érzése van sokszor a középosztályban elhelyezkedni akaró falusi származású értelmiséginek. Ez az érzés azonnal megszűnik, mihelyt biztonságosabb talajra lép. Ami akkor következik be, midőn megismeri a környezetét és a vele érintkező embereket. Természetesen ez a megismerés csak szűkebb körzetére és a vele legtöbbet érintkező emberekre vonatkozik. A szűkebb környezetben azután felolvad a „homo novus” merevsége és nehézkessége. Ebből érthető az a sokszor megfigyelt jelenség, hogy a falusi származású értelmiségi kisebb társaságban jól érvényesül, míg a nagyobb összejöveteleken nehezen találja fel magát. Ugyancsak innen érthető az a nehézkesség, mely jellemzi őt az új ismeretek megkövetésénél. Úri származású ember egy-kettőre megköti az ismeretséget, felfedezi a rokonságot származásban vagy gondolkozásban s egyszerre eltalálja a hangot, a beszéd témát. A legtöbb falusi származású értelmiségi a legjobb nevelés után sem képes erre. Négy szemközt vagy szűkebb társaságban, ha mind jóismerősök között van, kitárul, őszintén, lélekkel, belső lendülettel beszél. Máskor azonban alig tud szabadulni merevségétől.

A társadalmi érintkezésben szokásos fonnák be nem tartása vagy a gyakorlásukban való nehézkesség másik oka a faluból jövő ember lelki életének egyszerűségéből származik. A falu lakói szeretetüket és gyűlöletüket nem igen szokták leplezni. Ha valakit becsülnék, vagy lenéznek, az magatartásukból világosan érezhető. A középosztályban mindez másképpen van. Itt bárdolatlanság, durvaság vagy parasztság az, ha az ember őszinte érzéseit magatartásával elárulja. Egyaránt kedves barátunknak szólítjuk barátainkat és ellenségeinket; melegen kezet fogunk azokkal, akiket tulajdonképpen a pokolba kívánunk. Mindezt nagyon nehéz megszokni a falusi származású értelmiséginek. Ha végül megszokja, magában akkor is megveti a lélektelen — és kétszínű magatartást fedező — formáságokat. Ha pedig nem szokja meg, akkor mindig mereven és nehézkesen használja őket.

Az előbbiekből könnyen érthető az az eszmékben való merevség, a hozzájuk való hűség és ragaszkodás, mely olyan gyakran megtalálható a falusi származású értelmiségieknél. Ez néha keménységgé, rajongássá változik. Gondoljunk csak a nagy történelmi példákra: Apáczai Csere János munkáját és mártíromságát, Geleji Katona István zord keménységét, Körösi Csorna Sándor hallatlan kitartását, Balázs Ferenc sajátos egyéniségének tragikumát, vagy napjainkban Illyés Gyula, Móricz Zsigmond és Veres Péter némelyek előtt gyakran annyira érthetetlen magatartását előbbi megállapításaink alapján egészen másként látjuk. De ez a jelenség a legtöbb falusi származású értelmiséginél megfigyelhető. Majdnem mindenkinek van valami felismerése, eszméje vagy igazsága, amihez a legnagyobb szívóssággal ragaszkodik. Néha titkolja, máskor meg magával ragadó őszinteséggel, megdöbbenő vakmerőséggel vagy gyermekies egyszerűséggel tárja fel és harcol érte. Ilyenkor nem törődik azzal, mit szólnak hozzá a hatalmasok, a világ sorsát irányítók, hivatali főnökei vagy mások. A falusi származású értelmiségiek e sajátos lelki alkata kétségkívül egyike a legfontosabb lehetőségeknek, melyeket a középosztály eme, most már szaporodó új rétege jelent a magyar jövő számára.

Attekintve a falusi származású értelmiségiek hozta, előbb összefoglalt új sajátságokat, most már felelnünk kell arra a harmadik kérdésre: vajjon e sajátságok hogyan érvényesülnek a mai magyar középosztályban és ez a középosztály általában hogy fogadja ezeket a falusi származású értelmiségieket és különös hajlamaikat?

3. E kérdésre nagyon szomorú és lehangoló a felelet. Számtalan tapasztalat és megfigyelés bizonyítja, mennyire nehéz, nagyon sokszor egyenesen lehetetlen a faluból hozott új tényezőket, sajátos vonásokat és értékeket a mai magyar középosztályban érvényesíteni. Egyetemes emberi tulajdonság, hogy ösztönszerűen idegenkedünk attól, ami más mint amilyenek mi vagyunk. Így idegenkedik az úri származású gimnazista a faluból jövő osztálytársától. Később az idegenkedés megszűnik ugyan, de a különbség folyton érzik. Rendszerint csak akkor tűnik el, ha teljes áthasonulás történt, azaz a falusi származású tanuló levetkőzte mindazt, amit a faluból hozott magával. Gyakran éppen a legértékesebb vonásokat kell elhalványítania vagy eltitkolnia a békés együttélés érdekében. A középiskolában végzett megfigyelések minden kétséget kizáróan bizonyítják ezt.

A nagyobb nehézség a választott hivatás teljesítése közben kezd jelentkezni. A faluból jövő értelmiségi bárhol telepszik meg, középosztálybeli környezetében rendszerint ismeretlen. Sokat csetlik-botlik, nem ismeri fel magát, gyakran akaratlan hibákat követ el. Összeköttetései nincsenek, rokonsága csak akkor lesz, ha beházasodik valamely középosztálybeli úri családba. Ha ez a házasság jó összeköttetéseket hoz, akkor a „homo novus” még remélheti, hogy képességeit ki tudja fejteni és munkájának, tehetség-

gének megfelelően halad előre. Ellenkező esetben minden valószínűség szerint egész életén keresztül szegény, nehézségekkel küszködő megalakulásra kényszerült és egy helyben topogó valaki marad. Az általam megfigyelt falusi származású értelmiségiek közül egyik sem jutott el magasabb állásig, úgynevezett vezetőhelyre, noha tehetségük szerint közülök ezt többen megérdemelték volna. 4 jelenség oka minden bizonnyal abban a tényben keresendő, hogy a falusi származású értelmiségiek lelki alkata, sajátos gondolkozása legtöbbször összeütközik a mai magyar középosztály nagy többségének életfelfogásával. Ez a majdnem minden esetben bekövetkező összeütközés teszi tragikussá a falusi származásúak sorsát és árnyékolja be középosztálybeli életüket.

Az előbbieket után nem lesz nehéz eme szinte elkerülhetetlen összeütközés külső és belső okait megérteni. A falusi származású értelmiségi, amint már láttuk, elsősorban házasság útján remélheti a középosztályba való síma beilleszkedését és értékeinek érvényesítését. Ez nem különösen magyar jelenség; majdnem minden társadalomban így van. Rokont viszi a rokont, após a vőt stb. De van emellett még egy lehetőség. Az, ha a falusi származású ember a maga lelkiismeretes munkájával valami olyan befolyásos barátot szerez, aki az embert a munkája és belső értéke szerint szokta támogatni. Azok a falusi származású, magasabb állásba jutott emberek, akiket a történelemből és közéleti szerepükből ismerünk, majdnem mind egy-egy ilyen pártfogónak köszönheték előhaladásukat. Ma azonban az ilyen, elsősorban a munkát és belső értéket néző befolyásos ember felette kevés van. Mindnyájan tudjuk s maholnap már nem is nagyon kapálódzunk az ellen, hogy nálunk az értékek érvényesítéséhez és az előhaladáshoz elsősorban protekció kell. De hogyan lehet protekciót szerezni? Úgy, hogy magatartásunk síma és kifogástalan legyen, különösen felfelé, a magasrangú tisztviselők és feljebbvalók felé. E magatartáshoz azonban nagyfokú könnyedség, az összekötő szálak ügyes megkeresése és a hatalmon lévők „finom körébe“ való okos beleilleszkedés szükséges. Amint Baranyai Erzsébet „A protekció“ című értékes tanulmányában írja (Magyar Szemle 1942 február), „tudni kell a simaságot, mely elveszi az igazság érdességét, mint olajat kell használni tudni az udvariasságot, mely megszünteti a csikorgást, a zökkenőket, a kellemetlenséget. Az igazság, az erkölcs, a jog mint kellemetlen szöglet beolvadnak az egységes, uniformizált felületbe, a síma harmóniába és fényes kellemben s nem okoznak összeütközéseket, önös érdekekben zavart, nem kényszerítenek elvek érvényesítésére. Nincs szükség keménységre vagy erősségre“ ...

Nyilvánvaló, hogy ilyen magatartásra a falusi származású értelmiségi ritkán tudja magát rászánni. Legtöbbször egyáltalán nem is képes rá, míg vele szemben úri származású versenytársa a fenti formákat a legnagyobb könnyedséggel ölti magára, hiszen abba úgyszólván beleszületett. A faluból jövő értelmiségi a maga merevségével, nehézkességével, őszinteségi rohamával vagy az igazság és eszmék iránti rajongásával nem igen tudja megszerezni a hatalmasok protekcióját. Ellenkezőleg: protekció helyett legtöbbször ellenséget szerez magának. A közelében élők néha derülten, gyakran kárörömmel, máskor sajnálkozva nézik, mint megy neki „ejjel a falnak“ megmondván az igazat olyankor és olyasvalaki előtt is, aki ezt nem tudja elviselni s ezért örök életében ellensége lesz. Szegény szerencsétlen „falusi“ azt hiszi, az igazság arra való, hogy hirdessék és küzdjenek érte! Nem akarja megérteni, hogy azt el kell hallgatni, ha a hatalmon lévők érdekeit bántja. Magatartása és életfelfogása egyszerű, sőt gyakran együgyű, hiszen mindenkivel, még a feljebbvalóival is őszintén, emberi hangon akar beszélni, úgy amint azt a faluból hozott érzése diktálja. Holott éppen

emiatt tornyosulnak óriási nehézségek az útjába. De ezt szegény rendszerint csak a végén veszi észre, mikor látja, hogy versenytársai éppen simaságuk, hízelgésük és hajlongásuk révén szerzett összeköttetésekkel boldogulnak és valósítják meg terveiket.

A falusi származásúak elsüllyedése az egyéni tragédián túl nagy magyar tragédia is. Mert a faluból jövők csak úgy tudnák a magukkal hozott értékeket széles körben érvényesíteni, ha minél nagyobb hatáskörrel és felelősséggel járó állásba juthatnának. Ez azonban csak a legritkább esetben fordul elő. Itt van a falusi származású értelmiségi legnagyobb nehézsége és központi kérdése, nem pedig ott, ahol a különben jószándékú dr. Kovács István című film keresi. Ha már valaki egyetemi tanár, lett legyen bármilyen eredetű, középosztályunk befogadja. Annak megbocsátja a paraszti házasságot, meg a durvaságot, sőt még az olyan tettet is, amiért más közönséges embert elzárnának. Ha már egyszer a falusi származású értelmiségi eljut odáig... De saját értéke és munkája alapján nem juthat el, hacsak valaki befolyásos protektort nem szerez magának. Ez a dr. Kovács Istvánok igazi tragédiája. Életfelfogásuk, modorosságuk, nehézkes voltuk és lelki alkatuk, amelyek mind a falu örökségét képezik, belső akadályokként sorakoznak fel előttük azon az úton, melyen elindultak, hogy a magyar középosztályban előre jussanak. Gyakran faji származásuk is akadály, mert az új magyarok, az asszimiláltak, egy-egy foglalkozást vagy közéleti síkot egészen megszállottak és féltékenyen vigyáznak arra, hogy csak hozzájuk hasonló származású valaki jusson be közéjük. Sok tapasztalat bizonyítja, hogy vannak olyan helyek és állások, ahol a tiszta magyar származás hátrány a bejutás és kinevezés alkalmával.

Észszerű és hasznos dolog számbavenni ezeket a jelenségeket, melyek némi aggodalommal töltenek el a most meginduló társadalmi folyamat várható következményeit illetőleg. Ha a középosztályban ma divatos életfelfogás nem változik meg, úgy bizonyára csalatkozni fogunk ama reménységünkben, melyet a falusi származásúak előrejutásával kapcsolatosan szőttünk magunknak. Tehát érvényesíteni kell azokat az erőket, melyek a magyar középosztály életfelfogásának megváltoztatását akarják előkészíteni. Különös gond fordítandó a tehetségkutatás révén kiválasztott falusi származású tanulók középiskolai nevelésére. Nagyon helyes, hogy a tehetségkiválasztó vizsgára a tanárokat külön tanfolyamon készítik fel. De e tanfolyamon fel kell őket készíteni ama különleges helyzet megértésére is, amelybe a faluról jövő tanulók csoportja kerül. A főiskolai tanulmányokat folytató falusi származásúak részére jelenleg két kollégium van Budapesten. Céljük az, hogy a faluból jövőket lélekben megtartsák a falu számára. Ezt a célt aránylag könnyen el lehet érni. Már sokkal nehezebb azonban az életbe kikerült és a mai neobarokk magyar középosztály fent ismertetett életformájával birkózó falusi származású értelmiségieket szemmel tartani és támogatni. Pedig ez a legfőbb feladat, amit a falusi származású értelmiségiek számának megnövekedésével kapcsolatban meg kell oldani. Ellenkező esetben az elsodort és háttérbe szorított falusi származású értelmiségiek sajátos lelki alkatuk révén kitűnő talajt képeznek azon mozgalmak számára, melyeknek irányítói társadalmunkat erőszakosan akarják megváltoztatni. A csalódottak vagy e mozgalmakhoz csatlakoznak, vagy pedig egyszerűen levonják a végső következményeket s teljesen áthasonulnak ama középosztálybeliekhez» akiknek önös érdekeiből és a nagyok előtt való alázkodásából Baranyai már említett tanulmánya szerint csak egy dolog fejlődhet ki: „Utálatos keleti hízelgés és hajlongás, melynek háttérében a legdurvább és legkegyetlenebb lelkiség vicsorít és a bomlás arca vigyorog.“ Valóban tényleg láthatunk olyan falusi származású értelmiségieket, akik

az „úri huncutságot“ nemcsak hogy eltanulták, de azt hihetetlenül magas színvonalra fejlesztve alkalmazzák. Ezek aztán semmitől sem riadnak vissza céljaik elérésében. Igazat csak véletlenül szoktak mondani. Vallják és gyakorolják azt az elvet, mely szerint mindent az érdek és önzés játéka határoz meg, amint azt annakidején hallották vagy tapasztalták attól a „született úri embertől“, aki egykor az első döntő befolyást gyakorolta fogékony lelkiségükre. Szerencsétlenség ez vagy szerencse? Ahogy vesszük. A köz szempontjából mindenesetre nagy szerencsétlenség. Az egyénekre nézve gyakran szerencsének látszik, mert az ilyenek jobban boldogulnak, mint az első csoportba tartozó nehézkes fellépésű, de tisztalelkű, igazságkereső „falusiak“, akik közül némelyek annyira emlékeztetnek Cervantes halhatatlan szimbólumára, a nevetségés és ugyanakkor tragikus Don Quijote-ra.

Bármint is fogjuk fel a kérdést, egy bizonyos: a magyar középosztály felfrissülése, talán nemzetünk jövője függ attól, hogy a falusi származású tehetséges értelmiségiek évről-évre növekvő tömege miképpen fog beleilleszkedni és elhelyezkedni a számára új társadalmi rétegbe. Videant consules!

BIRÓ SÁNDOR

KÖNYV A FALUN

AZ ELŐTT, aki tisztában van a könyvtárak nagy nevelő szerepével, egyáltalán egész jelentőségével egy nemzet szellemi életében, cseppet sem lehet vitás, hogy ennek az intézménynek elvileg az ország minden lakójáig el kellene érnie. Nemcsak a városlakónak lehet igénye arra, hogy szellemi látókörét kitágítsa, és nem lehet az ő külön kiváltsága, hogy a mindennapok robotjában szellemi felüdülést találhasson. De még maga a közösség sem mondhat le arról, hogy a szellemi emelkedés lehetőségét minden rétegre kiterjessze. Ezek a szempontok mindenütt eléggé hangsúlyozzák a falusi könyvtárügy fontosságát. Nálunk még külön hangsúlyt kap a kérdés azzal, hogy Magyarországon sokkal nagyobb a falu jelentősége, mint tőlünk nyugatra. Magyarországon e kérdés kapcsán nemzetünk legjelentősebb rétegeről van szó, akár a számok, akár a magyarság szemszögéből nézzük a dolgot. Ezért itt a felvetett kérdés egyenesen azt jelenti: mindegy-e nekünk, hogy népünk legkiterjedtebb s legmagyarabb rétege európai szinten vesz-e részt a nemzet életében, vagy pedig ebből szellemi hátramaradása következtében kirekesztődik?

Csakhogya milyen könnyű a falu egyenjogúságát elismerni a felvetett kérdésben, épp olyan nehéz ennek az egyenjogúságnak a gyakorlatban érvényt szerezni. A falusi könyvtár Összehasonlíthatatlanul nagyobb nehézségekkel indul, mint a városi. Mi a főkülönbség köztük? Az, hogy a városi könyvtár nagy tömeg emberre támaszkodhatik, s ez a nagy tömeg ember erősebb anyagi alapot és kiterjedtebb olvasóközönséget jelent. Ebből úgyis szólván mindent megérthetünk. Mindaz, ami a könyvtárat elevenné teszi, a városban elérhető. Gazdag, változatos könyvanyag és ennek állandó felfrissítése, alkalmas helyiség és képzett könyvtáros, aki képes a könyvtár nevelő munkáját végezni,—ezek közül a városban egyik sem tartozik a lehetlenségek közé. De hogy keljen mindebben versenyre a falu a maga gyatra anyagi eszközeivel és kevés olvasójával? Hogyan merjen a városival egyenrangú, színvonalas könyvtár megteremtésére vállalkozni, mikor nála ehhez szinte minden előfeltétel hiányzik? A falusi könyvtárügy egész fejlődése folyamán erre a kérdésre kerestek feleletet.